

MILITARY INFORMATION – HISTORICAL VIEW

INFORMACJA WOJSKOWA – RYS HISTORYCZNY

ABSTRACT

The following article discusses the issues related to the functioning of Polish security in the period after World War II. This period, in spite of many skeptics, should be reminded for the next generations.

The members of the National Armed Forces (NSZ) and the officers from headquarters of the Home Army (AK) had closed access to People's Army of Poland (LWP). The officers holding the rank of major and above, who were on duty in the Polish Army (WP) before 1939, were also negatively assessed. Joining the party was generally voluntary, but the call to LWP was in most cases forced. It should be recalled that the management center of the LWP was the Politburo of the Polish United Workers (Communist) Party. In terms of operational and strategic LWP was subject to Moscow. Main Directorate of Information of the Polish Army, the Ministry of Defence, the Committee for Public Safety was the authority of military counterintelligence in the years 1944–1957. That body, next to the Ministry of Public Security, was responsible for the mass repressions among the soldiers of the Polish Army, the Home Army and civilians. Dependence and political subordination of the Polish People's Republic to the Soviet Union were visible at every point in post-war Poland. It had particular importance in the management and administrative structure of the Special Services, in the bodies of the Ministry of Public Security (MBP) and in the Military Information as well.

STRESZCZENIE

Artykuł porusza zagadnienia związane z bezpieczeństwem funkcjonowania Polski w okresie po drugiej wojnie światowej. Okres ten, pomimo wielu sceptyków nauki historii, powinien być przypominany dla kolejnych pokoleń.

Do LWP nie mieli wstępu członkowie NSZ oraz oficerowie Armii Krajowej (AK) ze sztabów i dowództw. Negatywnie oceniano również oficerów starszych od stopnia majora wzwyż, którzy pełnili służbę w Wojsku Polskim (WP) przed 1939 r. O ile przystąpienie do partii było z reguły dobrowolne, o tyle powołanie do LWP odbywało się w większości wypadków w drodze przymusowej. Należy przypomnieć, że kierowniczym ośrodkiem LWP było Biuro Polityczne Komitetu Centralnego Polskiej Partii Robotniczej (PZPR). Pod względem operacyjnym i strategicznym LWP podlegało Moskwie. Główny Zarząd Informacji (Wojska Polskiego/Ministerstwa Obrony Narodowej) Komitetu do spraw Bezpieczeństwa Publicznego – organ kontrwywiadu wojskowego – działał w Polsce w latach 1944–1957 i odpowiedzialny był – obok Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego – za masowe represje wśród żołnierzy WP, AK oraz ludności cywilnej. Uzależnienie i podległość polityczna PRL-u wobec Związku Sowieckiego, które były widoczne na każdym kroku w powojennej Polsce, miały szczególne znaczenie w kierownictwie i strukturze administracyjnej Służb Specjalnych, zarówno w organach Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego (MBP), jak i w Informacji Wojskowej, które były od podstaw budowane na wzór i pod dyktando Moskwy.

KEYWORDS: *security, military, management, organization, cooperation*

SŁOWA KLUCZOWE: *bezpieczeństwo, wojsko, zarząd, organizacja, współpraca*

WPROWADZENIE

Całkowite rozwiązanie Polskich Sił Zbrojnych (PSZ) na Zachodzie było złożonym procesem i dokonało się w 1947 r. Rodzą się jednak wątpliwości przy ustaleniu daty kończącej okres ich istnienia. Z racji operacyjnego podporządkowania rodzajów sił zbrojnych poszczególnym dowódcom brytyjskim działania demobilizacyjne w PSZ nie były skoordynowane. Dlatego 31 marca, wolą wiceadmirała Jerzego Włodzimierza Świrskiego wyrażoną w jego ostatnim rozkazie, przestała istnieć marynarka wojenna, a po rozformowaniu, w okresie od lipca 1946 r. do stycznia 1947 r., polskich dywizjonów lotniczych z dniem 16 kwietnia 1947 r. rozwiązano Dowództwo Polskich Sił Powietrznych (Smoliński, 1999, s. 100).

Ponieważ 10 lipca 1947 r. uroczystie przekazano sztandary i bojowe odznaczenia oddziałów PSZ do Instytutu Historycznego im. gen. W. Sikorskiego, to dzień ten umownie uznaje się za datę rozwiązania PSZ na Zachodzie (Smoliński, 1999, s. 100).

Po wieloetapowej demobilizacji (Tochman, 2008, IPN 10/2008/17) i formalnym rozwiązaniu PSZ w latach 1945–1947 wszyscy powracający z Zachodu do Polski opanowanej przez komunistów i Związek Sowiecki traktowani byli jako poważne zagrożenie dla władzy systemu politycznego w kraju. Dokonywano tego m.in. na podstawie następujących dokumentów: Zarządzenia Głównego Zarządu Informacji (GZI) nr 2/11764 z 17.10.1946 r., Zarządzenia GZI nr 2/13323 z 22.11.1946 r., Dyrektywy GZI nr 7352/3 z 23.10.1947 r., Dyrektywy GZI nr 1/Dz z 12.01.1948 r. (Tkaczew, 1944, s. 75). Już 18 sierpnia 1945 r. zostały podpisane przez marsz. Michała „Rolę” Żymierskiego, szefa Ministra Obrony Narodowej (MON), „Wytyczne dla tworzenia kadr oficerskich Wojska Polskiego”. Stwierdzały one, iż korpus oficerski LWP musi być nie tylko doskonale wyszkolony, ale także ideowo i politycznie wychowany.

Termin „Ludowe Wojsko Polskie” (LWP) nigdy nie stał się oficjalną nazwą armii komunistycznej Polski. W okresie powojennym pojęcie to stosowano głównie w celach propagandowych, by odróżnić powstałe w 1943 r. formacje zbrojne od armii Polski niepodległej (przedwojennej i wojennej oraz tzw. drugiej konspiracji).

TWORZENIE KADR OFICERSKICH WOJSKA POLSKIEGO

Do LWP nie mieli wstępu członkowie NSZ oraz oficerowie AK ze sztabów i dowództw. Negatywnie oceniano również oficerów starszych od stopnia majora wżwyż, którzy pełnili służbę w WP przed 1939 r. Z kolei oficerów rezerwy wojska przedwojennego miano powoływać jedynie w miarę potrzeby po odpowiednim przeszkoleniu (CAW. III-1, t. 390, k. 117). Jednak wszystkich przedwojennych wojskowych władze reżimowe, a zwłaszcza policja wojskowa, tzw. Informacja Wojskowa MON (IW MON), traktowały jako potencjalnych wrogów „ludu pracującego miast i wsi”, „wrogów klasowych”, „element obcy i szkodliwy”.

Na pierwszym miejscu byli oczywiście oficerowie PSZ na Zachodzie, których określano pogardliwie mianem m.in. „andersowców”, „maczkowców” (od gen. Maczka), „dwójkarzy” (od Oddziału II Sztabu Głównego, czyli wywiadu) i „szóstkarzy” (od Oddziału VI, współpraca z krajem). Początkowo w stosunku do wszystkich oficerów pełniących służbę w LWP przedsięwzięto różne formy „rozpracowania”, m.in. wprowadzając agentów, zakładając „działania kontrolno-obszerniczyne” itd. Później, od początku 1947 r., wszyscy żołnierze PSZ, którzy nie służyli w „odrodzonym” wojsku, byli systematycznie sprawdzani przez cywilny aparat MBP (bezpiekę) lub Informację Wojskową MON – jeżeli pełnili służbę. Przede wszystkim ustalano ich tożsamość, gdzie zamieszkują i pracują, z kim się kontaktują. Następnym etapem było zakładanie rozpracowania: pojedynczego lub grupowego. Później w wielu wypadkach przychodziło aresztowanie bądź werbunek na tajnego informatora, tj. konfidenta (agenta) bezpieki.

Pod koniec 1945 r. szef GZI LWP płk Jan Rutkowski wydał specjalne zarządzenie, w którym informowano podległe jednostki, iż do 1 lutego 1946 r. zostanie zdemobilizowanych z LWP ok. 10 tys. oficerów, przy udziale Informacji Wojskowej. 24 stycznia po odprawie kierownictwa Informacji Wojskowej z II wiceministrem obrony narodowej gen. bryg. Marianem Spychalskim Szef GZI LWP rozkazał podległym strukturom oczyszczenie korpusu oficerskiego z „wrogięgo i wątpliwego elementu” i dalsze prowadzenie oraz poznawanie i rozpracowanie kierowniczych gremiów korpusu oficerskiego, sztabów jednostek i oddziałów, przez wprowadzanie tam wykwalifikowanej agenty (CAW, Prot. 1780/90, tom 5, k. 28).

Marian Spychalski (1906–1980), działacz komunistyczny. W 1931 r. związał się z KPP i prawdopodobnie służbami specjalnymi Rosji Sowieckiej. Wielokrotnie u władz polskich wstawiał się za nim jego brat, oficer WP Józef Spychalski, późniejszy cc ps. „Luty”. Członek PPR i pierwszy szef Sztabu Głównego AL, zaś od 1944 r. szef Oddziału II AL, wg niektórych źródeł współpracował także z gestapo, członek KG PPR (od 1944 r.), a od lipca 1944 r. szef Sztabu LWP. W lutym 1945 r. mianowany gen. bryg., a kilka miesięcy później gen. dyw. i wiceministrem Obrony Narodowej PL. Po 1948 r. odsunięty od władzy, a w 1950 r. aresztowany przez Informację Wojskową pod zarzutem popierania spisku w wojsku. W 1956 r. przywrócony do łask wraz z Gomułką, mianowany gen. broni i marszałkiem PRL oraz ministrem obrony narodowej (1963). W latach 1968–1970 przewodniczący Rady Państwa, następnie na emeryturze (www.wiking.edu.pl/article.php?id=205, dostęp: 16.01.2012).

Jeden z wybitnych działaczy Polski Podziemnej Zygmunt Zaremba z PPS tak pisał o ówczesnych stosunkach politycznych w kraju: „Sowiecki manewr polegający na powołaniu do życia własnych partii o tradycyjnych polskich szwach był szaleńczo sprytny. Zrealizowany za pomocą nieliczącej się z niczym propagandy wspartej terrorem NKWD (i UB – przyp. K.A.T.), z biegiem czasu wydobywał z umęczonego społeczeństwa i wprzęgał do polityki powolnej wobec Rosji sporą gromadę ludzi. Wchodziły w ten krąg nie tylko wszystkie elementy zdeprawowane (...), ale również jednostki słabsze, złamane moralnie poczuciem osamotnienia Polski lub naiwnie przyjmujące za prawdę ultrapatriotyczne hasła PKWN. (...) Partie polityczne koncesjonowane przez Związek Sowiecki, otoczone pomocą NKWD i bacznie przez nie kontrolowane nabrały dostatecznie ciała, by idąc śladem armii sowieckiej próbować podboju reszty kraju. Partie te (tj. PPR, SL i SD – przyp. K.A.T.) nie miały żadnego autorytetu w społeczeństwie (...). Niemniej jednak pozostawiony im przez nowe władze okupacyjne monopol działania politycznego i organizowania życia polskiego stał się potężnym środkiem penetrowania społeczeństwa. Sprzyjało temu również rozładowanie atmosfery napięcia i powszechnej solidarności, jakie nastąpiło z chwilą załamania się okupacji niemieckiej. Pragnienie spokoju i powrotu do normalnego życia było zbyt silne, aby dało się zahamować skutecznie i na długo napływ ludzi do tworzącego się jawnego aparatu, przystrojonego zresztą we wszystkie oznaki polskości” (Zaremba, 1991, s. 406).

Do tych partii zaliczała się również Polska Partia Socjalistyczna (PPS) E. Osóbki-Morawskiego i J. Cyrankiewicza, która podszywała się pod PPS-WRN lat okupacji i w coraz większym stopniu była sterowana przez agenturę sowiecką (Żuławski, 2000, s. 25–29).

Ta ogólna sytuacja dotyczyła również LWP. O ile przystąpienie do partii było z reguły dobrowolne, o tyle powołanie do LWP odbywało się w większości wypadków w drodze przymusowej. W „Ludowym” Wojsku Polskim znalazła się niewielka grupa wyższych oficerów PSZ z Zachodu, którzy zwłaszcza w ciągu 2 lat powojennych legitymizowali „nową” władzę i sterowany przez nią zbrodniczy system. Ale do czasu...

Sfałszowane „wybory” w styczniu 1947 r. pozwoliły komunistom ograniczyć do minimum opozycję parlamentarną (Polskie Stronnictwo Ludowe, Stronnictwo Pracy), a następnie w krótkim czasie całkowicie ją wyeliminować (Ważniewski, 2001, s. 23–25).

Bolesław Bierut (ur. 18 kwietnia 1892 r., w Rurach Brygidzkowskich, zmarł w 1956 r.), właściwie Bolesław Biernacki, pseudonimy „Bielak”, „Tomasz”, „Janowski”, działacz międzynarodowego ruchu komunistycznego, w latach 1944–1947 prezydent Krajowej Rady Narodowej (KRN), 1947–1952 prezydent RP, 1952–1954 prezes Rady Ministrów PRL, 1912–1918 w PPS-Lewicy, następnie w KPP. W latach 1923–1924 członek egzekutywy Komitetu Okręgowego KPP w Zagłębiu Dąbrowskim, 1925–1927 członek Komitetu Centralnego (KC) KPP. Po ukończeniu w 1930 r. w Moskwie szkoły Międzynarodówki Komunistycznej przedstawiciel Kominternu i tajny funkcjonariusz NKWD w Bułgarii, Czechosłowacji i Austrii. W 1933 r. w Polsce skazany na 7 lat więzienia, zwolniony w 1938 r. na podstawie amnestii. W czasie okupacji funkcjonariusz NKWD, w latach 1939–1941 przebywał w radzieckiej strefie okupacyjnej, 1941–1943 oficjalnie pracownik zarządu miejskiego w Mińsku na Białorusi. W 1943 r. przerwany do Polski, wszedł w skład KC PPR, w latach 1943–1944 członek Sekretariatu, 1944–1956 członek Biura Politycznego KC PPR, następnie Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej (PZPR), w 1948 r. sekretarz generalny PZPR, w latach 1954–1956 I sekretarz KC PZPR. Współtwórca KRN, jako jej przewodniczący, w sierpniu 1944 r. prowadził spotkanie przedstawicieli KRN, PKWN i ZPP z delegacją rządu na uchodźstwie pod przewodnictwem S. Mikołajczyka, stawiając rząd przed dylematem przyjęcia twardych warunków Moskwy bądź rezygnacji z udziału w przyszłym rządzie polskim. Stał na czele delegacji polskiej na konferencję pokojową w Poczdamie, gdzie popierał stanowisko Stalina w sprawie powojennych granic Polski. Od 1949 r. przewodniczący Komisji Biura Politycznego KC PZPR ds. Bezpieczeństwa Publicznego. Odpowiedzialny bezpośrednio za szereg zbrodni dokonanych przez MBP i GZI WP. Wykonawca programu uzależnienia od ZSRR i sowietywizacji Polski. Zmarł nagle w Moskwie w czasie trwania rozliczeniowego zjazdu KPZR. Źródło: W niektórych materiałach wymienia się nazwę Rury Jezuickie, jednak w metryce figuruje nazwa Rury Brygidzkowskie. Centralne Archiwum KC PZPR (dalej CA KC PZPR) 254/1 (Rechowicz, 1977, s. 9 oraz Słownik Biograficzny, t. 1, s. 220).

Zapanowała niepodzielnie jedna partia, tj. PPR, a później PZPR, „przewodnia siła narodu” z bratnimi, sojusznicznymi stronnictwami: Stronnictwem

Ludowym i Stronnictwem Demokratycznym. Te właśnie partie, jak też LWP, stały się jednymi z głównych filarów systemu komunistycznego w kraju. Należy przypomnieć, że kierowniczym ośrodkiem LWP było Biuro Polityczne KC PPR (PZPR) (Instrukcja NK/003/47, pkt 20: „Kadry oficerskiej rekrutującej się z krajowców można powierzyć odpowiednie stanowiska pod warunkiem, że są tam już nasze służby specjalne”).

W latach 1944–1948 w jego skład wchodził: Bolesław Bierut (Dodatek specjalny IPN, „Niezależna Gazeta Polska”, 2009, s. 2), Jakub Berman, Hilary Minc, Marian Spychalski i Władysław Gomułka.

To właśnie gremium podejmowało kluczowe decyzje w sprawie państwa i „ludowego” wojska, jak również w kwestiach doktrynalno-organizacyjnych w bardzo szerokim zakresie. Pod względem operacyjnym i strategicznym LWP podlegało Moskwie na „zasadach sojuszniczych” (Poksiński, Kochański, Persak, 2003, s. 14–18). Jak słusznie zauważył nieżyjący już znawca tego zagadnienia i historyk wojskowości PRL prof. Jerzy Poksiński, w połowie 1948 r. w tym zbrodnym zespole na czele z Bierutem wskutek nacisku Moskwy nastąpiła „silna polaryzacja stanowisk” i zdecydowano się na pełną unifikację systemów ze swoim suwerenem.

W odniesieniu do armii wyraziło się to przejściem z ewentualności sojuszniczych działań Wojska Polskiego z Armią Sowiecką w obronie zachodniej granicy Polski, przy ograniczonej suwerenności strategicznej, do całkowitej rezygnacji z tej suwerenności (Poksiński, 1995, s. 71–73).

Potwierdzała to uchwała Biura Politycznego z 6 listopada 1948 r., w której stwierdzono, że LWP będzie walczyć na wspólnym froncie sił demokratycznych i antyimperialistycznych, jak również nie będzie ono wykonywać samodzielnych zadań (Archiwum Akt Nowych, KC PZPR I/2, k. 245).

Niejako usankcjonowaniem tych zmian było odwołanie naczelnego dowódcy WP marszałka „Roli” – Żymierskiego, zdegenerowanego generała Polski przedwrześniowej i agenta NKWD, i mianowanie na to stanowisko marszałka sowieckiego Konstantina Rokossowskiego, który był pół krwi Polakiem. Ponadto w LWP miano zrezygnować ze śpiewania *Roty* oraz pieśni religijnych po apelach: *Kiedy ranne wstają zorze* i *Wszystkie nasze dzienne sprawy* (Babula, 1998, s. 333). (Dokonywało się to w ramach opracowanego w 1949 r. planu rozwoju WP w latach 1950–1955, założono w nim m.in., że wojsko powinno być świeckie).

Konstanty Rokossowski (ur. 21 grudnia 1896 r. w Warszawie, zm. 3 sierpnia 1968 r. w Moskwie), marszałek Związku Radzieckiego, 7 października 1949 r. powołany został na stanowisko ministra obrony narodowej PRL, nadano mu stopień marszałka Polski. Podczas II wojny światowej dowódca 16. armii (obrona Moskwy), a potem różnych frontów; w latach 1949–1956 w Polsce minister obrony narodowej (współodpowiedzialny za represje w WP), wicepremier i członek Biura Politycznego KC PZPR (Nowa Encyklopedia Powszechna PWN, 2004, s. 242).

Stale i systematycznie spadała też liczba zatrudnionych w LWP oficerów wywodzących się z PSZ. Jeżeli w latach 1945–1946 było ich 140, to w 1949 r. ich liczba spadła do 10. Wszyscy powracający żołnierze PSZ z Zachodu musieli się więc zmierzyć z nową rzeczywistością, często dla nich, niekiedy także ich rodzin, bardzo tragiczną. Rozpracowywani w ramach różnych akcji obiektowych (m.in. pod kryptonimami: „Zachód”, „Mewa”, „Repatriacja”) na terenie całego kraju pod różnymi pozorami, najczęściej wymyślanymi, mieli stanowić zagrożenie dla nowego totalitarnego systemu.

Raport o działaniach żołnierzy i pracowników Wojskowych Służb Informacyjnych (WSI) oraz wojskowych jednostek organizacyjnych realizujących zadania w zakresie wywiadu i kontrwywiadu wojskowego przed wejściem w życie ustawy z dnia 9 lipca 2003 r. o Wojskowych Służbach Informacyjnych w zakresie określonym w art. 67 ust. 1 pkt 1–10 ustawy z dnia 9 czerwca 2006 r., op. cit. Przepisy wprowadzające ustawę o Służbie Kontrwywiadu Wojskowego i Służbie Wywiadu Wojskowego oraz ustawę o służbie funkcjonariuszy Służby Kontrwywiadu Wojskowego i Służby Wywiadu Wojskowego oraz o innych działaniach wykraczających poza sprawy obronności państwa i bezpieczeństwa Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej. Instrukcja operacyjna Zarządu II SG, s. 235, pkt 76. Rozpracowanie z pozycji własnego kraju (w zależności od potrzeb) polega na poufnym zbieraniu wszelkich danych o kandydacie, zawartych w jego aktach personalnych w miejscu pracy, w kartotekach MSW, WSW i w terenowych sztabach wojskowych oraz na przeprowadzaniu wywiadów środowiskowych. Dodatkowe dane o kandydacie uzyskuje się od samego kandydata po nawiązaniu z nim legendowanego kontaktu osobistego. Kontakt osobisty powinien umożliwić poznanie cech charakteru kandydata, predyspozycji psychicznych i fizycznych oraz innych cech jego osobowości, których znajomość jest niezbędna do określenia wartości kandydata i jego przydatności do pracy wywiadowczej.

A zatem reżim komunistyczny z całą bezwzględnością i zaciekłością, wykorzystując do tego cały posiadany potencjał państwowy i nie przebierając w środkach, starał się w różnych sytuacjach i na różne sposoby, często „rodem” z Rosji Sowieckiej, osaczać, szantażować i łamać wojennych bohaterów II Rzeczypospolitej, zmuszając ich przede wszystkim do pracy agenturalnej w charakterze konfidentów w celu rozpracowywania (inwigilacji) innych żołnierzy.

Różne też były postawy samych rozpracowywanych, od pełnej uległości w stosunku do władz aparatu terroru, z różnych „życiowych” przyczyn, aż do czynów niekiedy wzniosłych, nierzadko bohaterskich, polegających przede wszystkim na odmowie współpracy z bezpieką. I należy stwierdzić z całą stanowczością, że nie były to przypadki odosobnione. A zatem z różnych względów, nie tylko moralnych, należy przedstawiać zarówno tych, którzy nie dali się złamać i do końca zachowali honor, jak i uległych „mocom zła”. Jednym z niezłomnych żołnierzy PSZ, który w sposób stanowczy odmówił pracy agenturalnej dla Urzędu Bezpieczeństwa (UB), był plut. Jerzy Ł. Krasula rodem ze Zwierzyńca na Zamojszczyźnie. W konsekwencji przyplacił to życiem.

Jerzy Ł. Krasula (1917–1962), syn Aleksandra (sekretarza Urzędu Gminy w Zwierzyńcu) i Magdaleny z domu Dudek, wychowany był w rodzinie pielęgnującej tradycje walk o niepodległość Ojczyzny. Po ukończeniu szkoły powszechnej i 3-letniej Szkoły Rzemieśniczej w Chełmie Lubelskim jesienią 1937 r. wstąpił do zasadniczej służby wojskowej. Skierowano go do I Baonu Panc. w Poznaniu, gdzie w czasie od lutego do września 1938 r. uczył się w Szkole Podoficerskiej, uzyskując nominację na starszego strzelca. W czasie pierwszego roku służby wyróżnił się również w strzelaniu. Brał udział w kampanii wrześniowej w ramach IX Baonu Panc. z Lublina i 18 września przekroczył granicę z Węgarami, a później przedostał się do Francji i w Parthenay 24 lutego 1940 r. wstąpił do PSZ. Wcielony do III Baonu Czołgów (1. komp.) w St. Cécile-les-Vignes z przydziałem do X BK Panc. Po kampanii francuskiej przedostał się do Wielkiej Brytanii i 24 czerwca 1940 r. otrzymał skierowanie do IV Baonu Czołgów (1. komp.), następnie I Baonu Czołgów. Od 27 sierpnia 1941 r. służył w LXV Baonie Czołgów, a z dniem 13 sierpnia 1942, po reorganizacji w 1. Pułku Panc. 1 stycznia 1944 r. został awansowany na kaprala. Od sierpnia 1944 r. do maja 1945 r. brał udział w ramach 1. Pułku Panc. 1. DPanc. w walkach z Niemcami na terenie Francji, Belgii, Holandii, Niemiec (Tochman, słownik biograficzny, t. 2, wyd. 2, 2007 oraz zaświadczenie nr 1325/47 z 1947 r.; Archiwum IPN w Poznaniu, 0038/12–18 z. 20, k. 4; Archiwum IPN w Warszawie, BU 00277/1116, t. 1–2).

ORGANIZACJA I ZADANIA INFORMACJI WOJSKOWEJ

Główny Zarząd Informacji (Wojska Polskiego/Ministerstwa Obrony Narodowej) Komitetu do spraw Bezpieczeństwa Publicznego (tzw. Informacja Wojskowa) – organ kontrwywiadu wojskowego – działał w Polsce w latach 1944–1957, odpowiedzialny był – obok Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego – za masowe represje wśród żołnierzy Wojska Polskiego, Armii Krajowej oraz ludności cywilnej.

Główny Zarząd Informacji (Informacja Wojskowa) sformowano w połowie września 1944 r. Pierwotna nazwa brzmiała Zarząd Informacji Naczelnego Dowództwa Wojska Polskiego, następnie w marcu 1945 r. przemianowany na Główny Zarząd Informacji WP, później Ministerstwa Obrony Narodowej. 3 września Główny Zarząd Informacji MON włączono w skład Komitetu do spraw Bezpieczeństwa Publicznego, przemianowując go jednocześnie na Główny Zarząd Informacji Komitetu do spraw Bezpieczeństwa Publicznego (GZI KdsBP).

W pierwszych miesiącach tworzący się resort bezpieczeństwa korzystał z parasola ochronnego Wojsk Wewnętrznych NKWD (Kopka, 2008, s. 2), którymi dowodził gen. Iwan Sierow.

Iwan Sierow (ur. 16 września 1905 r. na rosyjskiej wsi Afimskaja koło Wołogdy, zm. 1 lipca 1990 r. w Moskwie), oficer Armii Czerwonej, generał – pułkownik, od 1954 r. do roku szef KGB, następnie od 1958 r. do 1963 r. na stanowisku szefa Wywiadu Wojskowego GRU. Mianowany 6 marca 1945 r. doradcą NKWD przy Ministerstwie Bezpieczeństwa Publicznego osobiście, jako gen. Iwanow, przeprowadził 27 i 28 marca 1945 r. aresztowanie 16 przywódców Polski Podziemnej, postawionych następnie przed sądem w Moskwie (proces szesnastu). Kierował działaniami NKWD na ziemiach polskich i nadzorował masowe aresztowania byłych akowców. Wydatnie przyczynił się do rozbicia struktur AK i Polskiego Państwa Podziemnego. Za porwanie polskich przywódców Stalin odznaczył go tytułem Bohatera Związku Radzieckiego i awansował do stopnia generała – pułkownika. Bolesław Bierut nadał mu w kwietniu 1946 r. Krzyż Orderu Virtuti Militari IV klasy. Order został odebrany Sierowowi dopiero w 1995 r. przez prezydenta RP Lecha Wałęsę (Pietrow, Sierow, 2005, s. 416).

Główną dostarczycielką obywateli polskich do obozów NKWD była Zbiorcza Dywizja Wojsk Wewnętrznych NKWD, a od stycznia 1945 r. 64. Dywizja Wojsk Wewnętrznych NKWD (NWD). Celem tej jednostki było zwalczanie

opozycji politycznej (podziemia niepodległościowego) na terytorium Polski, dezertersów z Ludowego Wojska Polskiego, a także walka zbrojna z oddziałami Ukraińskiej Armii Powstańczej. Działania te określano w oficjalnych i poufnych sprawozdaniach jako „walkę z bandytyzmem”. W jej prowadzeniu pomagały aktywnie struktury polskiego aparatu bezpieczeństwa publicznego. To gen. Iwan Sierow już po kilku miesiącach pobytu w Lublinie meldował do Moskwy, że razem z polskimi podwładnymi aresztował „ponad 5450 członków AK i innych przestępców”. Tymczasem trwał werbunek do „polskiej” bezpieki. O ile do Milicji Obywatelskiej i Wojsk Wewnętrznych (w końcu 1944 r. – 17 tysięcy funkcjonariuszy) młodzi ludzie trafiali z przymusowego poboru, o tyle do aparatu bezpieczeństwa (wówczas 3 tysiące funkcjonariuszy) przyjmowano głównie ochotników z armii Berlinga i z Armii Ludowej.

W ślad za zimową sowiecką ofensywą w głąb kraju ruszyły grupy operacyjne, których zadaniem była budowa struktur Urzędu Bezpieczeństwa. „Funkcjonariuszom UB często towarzyszyli oficerowie Informacji Wojskowej” (Terlecki, 2009, s. 6).

Wprawdzie największe sukcesy w „oczyszczaniu” terenu z wrogich elementów nadal odnosiło NKWD, jednak członkowie kolaboranckich formacji służyli za przewodników i tłumaczy, pozyskiwali donosicieli, udawali partyzantów, organizowali kwatery i zaopatrywali w szaber. Bez przerwy odbywały się aresztowania, zapełniały się więzienia i obozy przejściowe, kolejne transporty odjeżdżały do Rosji. Od marca 1945 r. działał też Korpus Bezpieczeństwa Wewnętrznego (KBW), liczący ponad 20 tysięcy żołnierzy. Nie sprawdziły się słowa pieśni, w tym czasie chętnie śpiewanej podczas szkoleń i na nocnych popijawach:

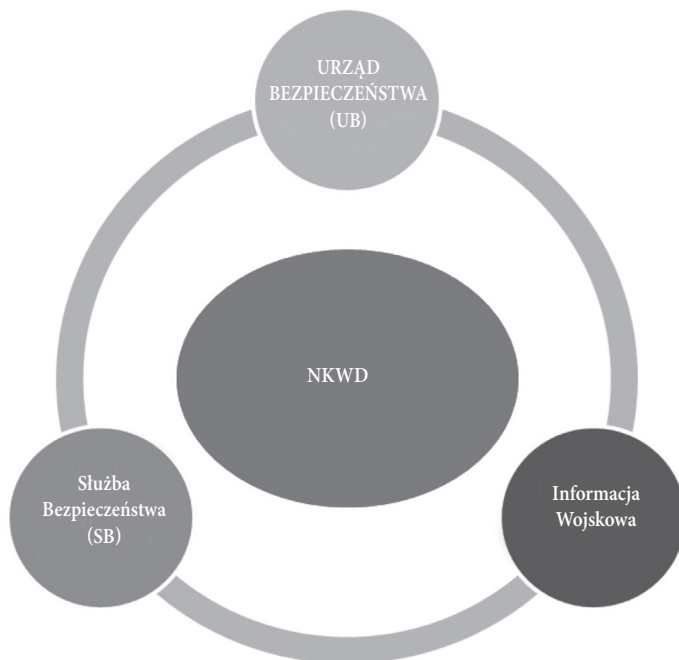
To dudni nasz krok, krokiem mrok nocy pruj, o inną dziś Polskę idziemy
na bój, o Polską Republikę Rad.

Ale chociaż Urząd Bezpieczeństwa formalnie nie stał się częścią NKWD, funkcjonariusze UB, a później Służby Bezpieczeństwa (SB), zawsze stali na straży interesów komunistycznej partii, zapewniającej satelicką podległość wobec Związku Sowieckiego. Uzależnienie i podległość polityczna PRL wobec Związku Sowieckiego, które były widoczne na każdym kroku w powojennej Polsce, miały szczególne znaczenie w kierownictwie i strukturze administra-

cyjnej Służb Specjalnych, w organach zarówno Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego (MBP), jak i w Informacji Wojskowej, które były od podstaw budowane na wzór i pod dyktando Moskwy.

Schemat 1.

Satelicka podległość wobec NKWD (Sowietów)

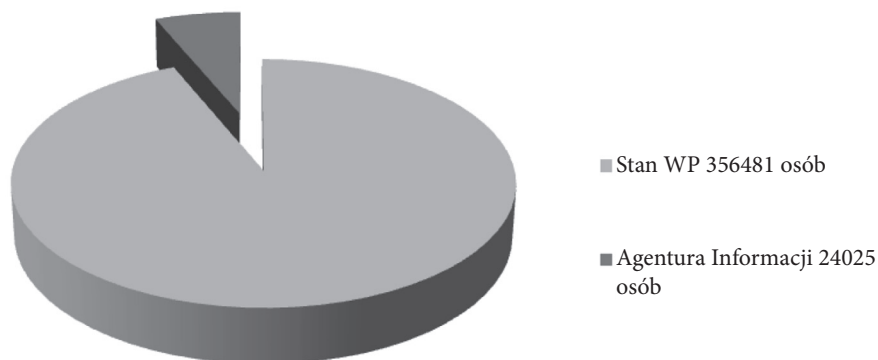
Źródło: opracowanie własne

Do służby w Informacji Wojskowej rekrutowano szczególnie ze służby zasadniczej oraz zawodowej, choć oczywiście nie tylko. Często przy werbowaniu informatorów dochodziło do nieporozumień z bezpieczeństwem (MBP). Rywalizacja w werbowaniu agentów – informatorów między Informacją Wojskową a bezpieczeństwem była codziennością. Największą liczbę werbowania agentury do Głównego Zarządu Informacji WP zanotowano w 1952 r., kiedy to na 356 481 żołnierzy Wojska Polskiego agentura Informacji liczyła 24 025 osób. W tym okresie co siódmy żołnierz Wojska Polskiego był „na kontakcie” rezydenta lub oficera Informacji.

Punkt 24. Kierownikiem rezydentury pod przykryciem jest rezydent, który z zasady jest pracownikiem kadrowym wywiadu. W niektórych, wyjątkowych wypadkach funkcję tę może pełnić współpracownik. Rezydentów dobiera się spośród najbardziej doświadczonych i przygotowanych pod względem wywiadowczym pracowników wywiadu (*Instrukcja operacyjna Zarządu II Sztabu Generalnego WP*, s. 226).

Schemat 2.

Stan zwierzbowanych do współpracy z GZI WP w 1952 r.

Źródło: opracowanie własne

Zatwierdzono tzw. normę, że w każdym plutonie WP powinien być przynajmniej jeden agent – informator Wojskowych Służb Specjalnych.

Agent – jest to obywatel obcego państwa, bezpieczeństwa, a w niektórych wypadkach obywatel polski stale zamieszkały za granicą, planowo i w sposób tajny pozyskany do współpracy z wywiadem. Warunkami kwalifikującymi przydatność agenta do pracy wywiadowczej są: jego zgoda i pełna świadomość współpracy z wywiadem, lojalność, możliwości zdobywania i przekazywania informacji lub materiałów posiadających określoną wartość wywiadowczą, posiadanie obiektywnych możliwości w zakresie wykonywania pomocniczych zadań wywiadowczych, ścisłe przestrzeganie zasad tajności pracy, podporządkowanie się dyspozycjom wywiadu w postępowaniu i realizacji zleczonych zadań (*Instrukcja operacyjna Zarządu II Sztabu Generalnego WP*, pkt 32, s. 220).

Informacja Wojskowa zajmowała się także zdobywaniem, opracowywaniem i przekazywaniem kierownictwu PZPR materiałów i informacji wywiadowczych o przeciwnikach PRL. Oczywiście nie zajmowała się tylko sprawami o charakterze kontrwywiadowczo-informacyjnym na tle wojskowym. Brała zaś czynny udział, obok bezpieczeństwa (Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego), w walce z podziemiem. Od 1944 r., kiedy rozpoczęły się aresztowania żołnierzy Armii Krajowej i nie tylko, do 1957 r. Główny Zarząd Informacji Wojska Polskiego aresztował ok. 17 tys. osób cywilnych i wojskowych. Według najnowszych wyników badań prowadzonych w Instytucie Pamięci Narodowej w latach 1944–1956 orzeczono w Polsce ponad 8 tys. wyroków śmierci. Aż 5650 z nich zapadło przed sądami wojskowymi (wykonano 2810 – 49,7%). Większość wyroków śmierci orzeczono i wykonano w latach 1944–1948 (Szwagrzyk, 2007, s. 8).

Po ucieczce pilotów – ppor. Franciszka Jaźwińskiego (3 marca 1953 r.) oraz Franciszka Jareckiego dwa miesiące później – postanowiono dokonać tzw. penetracji Wojska Polskiego, zwłaszcza wojsk lotniczych i obrony przeciwlotniczej.

Skrajnemu ryzyku, z jakim związana była próba ucieczki, towarzyszyła skrajna desperacja. „Byłem gotów strzelać do swoich kolegów, nie miałem powrotu, musiałem dolecieć albo zginąć” – to słowa pilota ppor. Franciszka Jaźwińskiego, który w maju 1953 r. uprowadził samolot na Bornholm (jesienią 1997 r., gdy był w Polsce, udzielił wywiadu „Gazecie Wyborczej”. Zob. Jacek Hugo Bader, *Ucieczka z klubu orląt*, „Magazyn Gazety Wyborczej” z 19.12.1997 r.). Miał zresztą za sobą dramatyczne przykłady. W 1951 r., po nieudanej próbie uprowadzenia samolotu, został rozstrzelany podoficer z Oficerskiej Szkoły Lotniczej w Dęblinie. W 1952 r. to samo spotkało instruktora w tejże szkole, ppor. Edwarda Pytko; gdy uciekał samolotem do Niemiec Zachodnich, przechwycili go nad terytorium NRD lotnicy radzieccy, zmusili do lądowania i wydali władzom polskim. (W komunikacie informującym o tym wydarzeniu podano, że przechwyciło go „lotnictwo sojusznicze”, żeby nie posądzać Związku Radzieckiego o nadzorowanie przestrzeni powietrznej „suwerennego” przecież państwa).

Zdarzali się uciekinierzy dostarczający informacji szczególnie trudno dostępnych dla zachodnich wywiadów lub dysponujący rozległą wiedzą o sprawach wojskowych. Do tych pierwszych należał ppor. pilot Franciszek Jarecki. 5 marca 1953 r., w dniu śmierci Stalina (o czym zapewne dowiedział się już za granicą), uprowadził na Bornholm „MiGa-15”,

samolot odrzutowy radzieckiej konstrukcji, jeden z nielicznych wówczas w Polsce egzemplarzy przekazanych nam do celów szkoleniowych. Duńcy zwrócili maszynę po kilku tygodniach ze śladami odlewów gipsowych. Pilot, po otrzymaniu w Londynie Krzyża Zasługi z Mieczami z rąk gen. Andersa, został przewieziony do USA, gdzie przyjął go prezydent Eisenhower. Otrzymał 50 tys. dolarów i obywatelstwo bez przepisanych siedmiu lat pobytu, „usynowił” go jeden z kongresmanów polskiego pochodzenia.

Za pomocą agentury z Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego i Informacji Wojskowej między innymi w tym celu 1 czerwca 1953 r. szef GZI WP wydał następujący rozkaz: „Szczególną uwagę należy zwrócić na rozpoznanie oblicza moralno-politycznego pilotów posiadających rodzinę lub krewnych w krajach kapitalistycznych, przejawiających negatywne nastroje, utrzymujących podejrzane kontakty i mających nieskrystalizowane poglądy polityczne. Zacieśnić współpracę z miejscowymi organami bezpieczeństwa publicznego w celu zorganizowania pracy agenturalno-operacyjnej w otoczeniu. Więcej wysiłków włożyć w wszechstronne rozpoznanie podchorążych oficerskich szkół lotniczych”. Sformowany w 1944 r. Główny Zarząd Informacji w latach 1944–1956 był nadzorowany przez: Naczelnego Dowódcę WP gen. broni M. Żymierskiego (1944–1945), I Wiceministra gen. dyw. Mariana Spychalskiego (30.10.1945–11.03.1949), I Wiceministra gen. bryg. E. Ochaba (11.03.1949–24.01.1950), Ministra ON marsz. Konstantego Rokossowskiego (24.01.1950–10.1956).

Edward Ochab (1906–1989), działacz KPP, oficer polityczny w 1. Dywizji Piechoty im. T. Kościuszki, członek PKWN, przewodniczący Centralnych Związków Zawodowych, wiceminister Obrony Narodowej i szef Głównego Zarządu Politycznego w WP. Po śmierci Bieruta I sekretarz KC PZPR w 1956 r. i przewodniczący Rady Państwa w latach 1964–1968 (Drabik, Jarosz, Mroczek, 2009, s. 2).

Do naczelných zadań Głównego Zarządu Informacji należały m.in.: walka z wymierzoną przeciwko Siłom Zbrojnym działalnością obcego wywiadu państw kapitalistycznych i jego ekspozytur spośród reakcyjnych ugrupowań emigracyjnych, walka z wymierzoną przeciwko wojsku wrogą działalnością reakcyjnych elementów w kraju, próbami tworzenia w wojsku nielegalnych

organizacji, wrogą działalnością polityczną i terrorystyczną, zapobieganie akcjom dywersji i dezercji, zabezpieczenie nienaruszalności tajemnicy wojskowej.

30 września w Lublinie Naczelny Dowódca Wojska Polskiego gen. broni M. „Rola” – Żymierski podpisał ściśle tajny rozkaz nr 60 z 1944 r., o nazwie ustawa o Zarządzie Informacji Wojska Polskiego i jego organach (CAW, 1812/92, t. 171).

Z ww. dokumentu wynika, iż Zarząd Informacji (ZI) wchodził w skład Sił Zbrojnych Polski. Szef ZI podlegał bezpośrednio Naczelnemu Dowódcy Wojska Polskiego i wykonywał tylko jego rozkazy. Organy informacji były scentralizowaną organizacją we frontach i okręgach. Organy informacji (zarządy informacji frontu i wydziały informacji armii, korpusów, dywizji, brygad, okręgów wojskowych i innych jednostek i urzędów Wojska Polskiego) podlegały tylko swoim wyżej stojącym organom. Organy informacji informowały dowództwo odpowiednich jednostek, formacji i urzędów Wojska Polskiego o rezultatach walki z agenturą przeciwnika, o przedostawaniu się do jednostek armii polskiej przestępczych elementów i rezultatach walki ze zdradą stanu. Na organy informacji nałożone były zadania związane z walką ze szpiegostwem, dywersją terrorystyczną i inną destrukcyjną działalnością zagranicznych wywiadów w jednostkach i urzędach Wojska Polskiego. Walka z członkami antypaństwowych partii, którzy przedostawali się do jednostek i urzędów Wojska Polskiego, by prowadzić destrukcyjną działalność przeciw Polskiemu Komitetowi Wyzwolenia Narodowego. Zarząd Informacji przeprowadzał niezbędne agenturalno-operacyjne i inne przedsięwzięcia w celu stworzenia na froncie warunków wykluczających możliwość bezkarnego przejścia agentury przeciwnika przez linię frontu, miał stwarzać linię frontu nie do przebycia dla szpiegowskich i innych przestępczych elementów. Kolejnym zadaniem Zarządu Informacji była walka ze zdradą stanu w jednostkach i urzędach Wojska Polskiego (przejście na stronę wroga, ukrywanie szpiegów i okazywanie pomocy w pracy przestępczego elementu).

Wszystkich aresztowanych lub zatrzymanych przez organy informacji – agentów, dywersantów, spadochroniarzy, terrorystów wywiadu przeciwnika, mających zadania zbierania szpiegowskich informacji o dyslokacji i stanie liczbowym jednostek Armii Czerwonej, o jej rezerwach, składach z bronią, żywnością, lotniskach, składach benzyny, dokonania dywersji na transportach

kolejowych, w celu zerwania wojskowego przewozu, i innych szczególnie ważnych obiektach Armii Czerwonej, popełnienia terrorystycznych aktów przeciw przedstawicielom rządu radzieckiego i dowódczo-sztabowego składu Armii Czerwonej lub przedostania się z tymi zadaniami na terytorium Związku Radzieckiego, oraz oficjalnych współpracowników wywiadowczych i kontrwywiadowczych organów państw walczących przeciw ZSRR i uczestników antyradzieckich organizacji (białogwardyjskie, kunowskie i inne) – obejmował rozkaz niezwłocznego oddawania organom SMIERSZ Armii Czerwonej, ze względu na to, że ta kategoria przestępców na terytorium Polski aresztowana była samodzielnie przez organy SMIERSZ Armii Czerwonej.

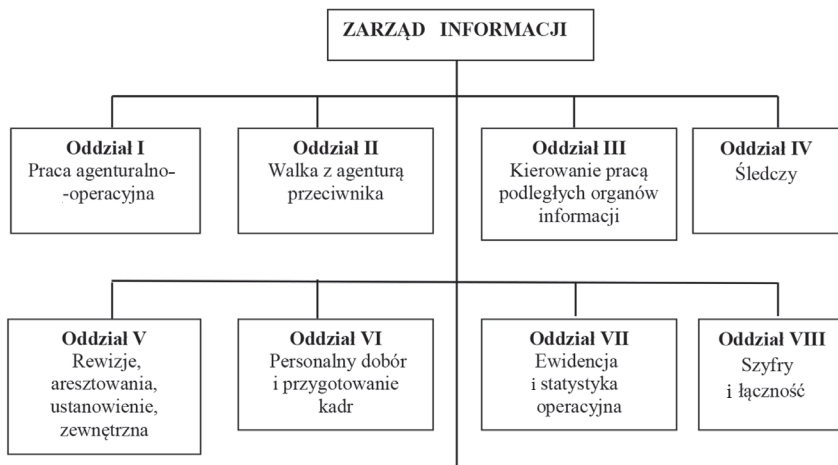
SMIERSZ – radziecka służba specjalna o szerokim zakresie działalności kontrwywiadowczej, powołana przez Józefa Stalina. Nazwa pochodzi od hasła *Smiert szpionam* (śmierć szpiegom). Do jej kompetencji należało prowadzenie operacji kontrwywiadowczych, a także zwalczanie zdrajców, dezertorów i markierantów. Dysponowała w tym zakresie pełną jurysdykcją nad siłami zbrojnymi i jednostkami NKWD. (...). Smiersz dzielił się na pięć zarządów: I – Zarząd Informacyjny, służba agenturalna w siłach zbrojnych od poziomu kompanii, w celu stałego śledzenia oficerów i żołnierzy, II – Zarząd Operacyjny, III – Zarząd Archiwalno-Dokumentacyjny, IV – Zarząd Śledczy, V – Zarząd Sądowniczy, organizacja specjalnych trybunałów wojskowych, „trójek sądowniczych” (dawniej: OSO). Personal Smiersza rekrutował się głównie z *Osobych Otdielów*. Wszyscy funkcjonariusze Smiersza, kobiety i mężczyźni, od wyższych oficerów do urzędników, sekretarek i maszynistek, posiadali stopnie oficerskie. (...) (Polmar, Allen, 2000, s. 527).

Zarząd Informacji i jego organy miały prawo prowadzić pracę agenturalno-informacyjną, dokonywać w ustalonym porządku wyjęć, rewizji i aresztowania żołnierzy Wojska Polskiego, a także osób z nimi związanych spośród ludności cywilnej, podejrzewanych o przestępczą działalność; prowadzić śledztwa w sprawach aresztowanych, a następnie kierować te sprawy, po uzgodnieniu z organami prokuratury, do rozpatrzenia w odpowiedniej instancji sądowej; stosować rozmaite specjalne przedsięwzięcia mające na celu wykrycie wrogiej działalności agentury zagranicznych wywiadów i innych przestępczych elementów; wzywać w razie operacyjnej konieczności na przesłuchania szeregowych i oficerów Wojska Polskiego.

Schemat 3.

Zestawienie składu Zarządu Informacji

Źródło: opracowanie własne

W skład Zarządu Informacji wchodziły:

- Oddział I – praca agenturalno-operacyjna w organach Zarządu Sztabu Głównego Wojska Polskiego,
- Oddział II – walka z agenturą przeciwnika i poszukiwanie jej, przesłuchiwanie jeńców wojennych będących przedmiotem zainteresowania organów informacji,
- Oddział III – kierowanie pracą podległych organów informacji (front, armia, korpus i okręgi wojskowe),
- Oddział IV – śledczy,
- Oddział V – rewizje, aresztowania, ustanowienie, zewnętrzna obserwacja,
- Oddział VI – personalny dobór i przygotowanie kadr oraz formowanie nowych organów informacji,
- Oddział VII – ewidencja i statystyka operacyjna,
- Oddział VIII – szyfry i łączność; Administracyjno-gospodarczo-finansowe i materialno-gospodarcze zabezpieczenie zarządu; Komendantura.

W jednostkach organizowane były następujące organy informacji: Zarząd Informacji Frontu, Wydziały Informacji armii, okręgów, korpusów,

dywizji, brygad i pułków zapasowych. Struktura organów informacji niższego szczebla była podobna do struktury Zarządu Informacji Naczelnego Dowództwa Wojska Polskiego i zatwierdzana przez Naczelnego Dowódcę Wojska Polskiego.

W celu zabezpieczenia pracy operacyjnej, konwojowania, ochrony aresztowanych i miejsc uwięzienia dla organów informacji wydzielano następujące jednostki Wojska Polskiego: dla Zarządu Informacji Naczelnego Dowództwa i Zarządu Informacji Frontu – kompanię (ok. 100 osób), natomiast dla Wydziałów Informacji korpusu, dywizji i pułków zapasowych – pluton (ok. 30 osób). Organy informacji kompletowane były w drodze specjalnego doboru wśród oficerów WP. Przygotowanie kadr dla organów informacji wymagało utworzenia specjalnej szkoły w Zarządzie Informacji przy Naczelnym Dowództwie WP. Pracownikom organów informacji nadawane były stopnie obowiązujące w Wojsku Polskim, ponadto nosili mundury, naramienniki i dystynkcje ustalone dla odpowiednich rodzajów broni Wojska Polskiego. Podtrzymywały one (organy informacji) w swej pracy ścisłe kontakty z odpowiednimi organami SMIEKSZ Armii Czerwonej, bezpieczeństwa publicznego, milicji i wywiadu Wojska Polskiego, wzajemnie orientując się w sytuacji i udzielając nawzajem stosownych informacji.

Sytuacja zmieniła się nieco po 1956 r., po dojściu do władzy Władysława Gomułki.

Władysław Gomułka pseudonim „Wiesław” (1905–1982), polski działacz komunistyczny, polityk. Członek KPP od 1926 r. W latach 1934–1935 przebywał w Moskwie, w okresie II Rzeczypospolitej dwukrotnie więziony. Od 1942 r. w PPR (członek władz), w latach 1943–1945 sekretarz, następnie sekretarz generalny KC PPR, 1944–1948 członek Biura Politycznego KC i sekretarz generalny partii. Inicjator KRN. W latach 1944–1949 I wicepremier, 1945–1949 minister Ziem Odzyskanych. W 1948 r. oskarżony o tzw. odchylenie prawicowo-nacjonalistyczne, w latach 1951–1954 więziony, usunięty z PZPR. W 1956 r. przyjęty do partii i wybrany na I sekretarza KC PZPR, cieszył się początkowo dużym poparciem społecznym, występując jako zwolennik umiarkowanych reform i przeciwstawiając się naciskom radzieckim. Stopniowo odstępował od tej linii politycznej. W latach 60. zaostrzył walkę z Kościołem, a także z partyjnymi intelektualistami (np. z L. Kołakowskim), w 1968 r. poparł interwencję wojsk państw Układu Warszawskiego w Czechosłowacji oraz był odpowiedzialny za przebieg wyda-

rzeń marcowych (m.in. represje wobec studentów, posunięcia o charakterze antysemitycznym, zaostrenie cenzury). W grudniu 1970 r. na jego polecenie krwawo stłumiono manifestacje na Wybrzeżu, gdzie zginęło kilkadziesiąt osób. W wyniku poważnego kryzysu politycznego 20 grudnia 1970 r. został zmuszony przez część własnego aparatu i zwolenników E. Gierka do rezygnacji ze stanowiska I sekretarza KC i członka Biura Politycznego KC PZPR, a w 1971 r. pozbawiony innych stanowisk i przeniesiony na emeryturę (Gontarczyk, 2003, s. 21).

Większość oficerów radzieckich została odesłana do kraju, obniżył się wpływ radzieckiego wywiadu wojskowego GRU.

GRU – Zarząd Głównego Wywiadu (*Głównoje Razwiedywatielnoje Uprawlenie*); struktura radzieckiego (później rosyjskiego) wywiadu wojskowego, nazywana także IV Zarządem Sztabu Generalnego; używano również wojskowego oznaczenia „jednostka 44388”. Po rozpadzie Związku Radzieckiego, wobec znacznej redukcji aparatu i ograniczenia zakresu działalności agencji wyrosłych na gruzach KGB, znaczenie GRU znacznie wzrosło. GRU zostało utworzone 21 października 1918 r. dekretem Lenina, na wniosek komisarza wojny Lwa Trockiego, jako Registrup (*Registracyonnoje Uprawlenie* – Zarząd Rejestracyjny Sztabu Polowego Rewolucyjnej Rady Wojennej Republiki). (...) „Nazwa GRU pojawiła się oficjalnie dopiero w lutym 1942 r., używano jej jednak niemal od samego początku”. (...) „Poza gromadzeniem danych rozpoznania strategicznego i rozpoznania taktycznego od pierwszych chwil swego istnienia GRU zajmowało się wywiadem gospodarczym ze szczególnym uwzględnieniem przemysłu zbrojeniowego” (Polmar, Allen, 2000, s. 224–228).

Nie dotyczyło to Oddziału II, który zawsze znajdował się pod dużą kontrolą GRU i KGB. 5 września 1950 r. Główny Zarząd Informacji Wojska Polskiego (GZI WP) przemianowano na Główny Zarząd Informacji Ministerstwa Obrony Narodowej (GZI MON).

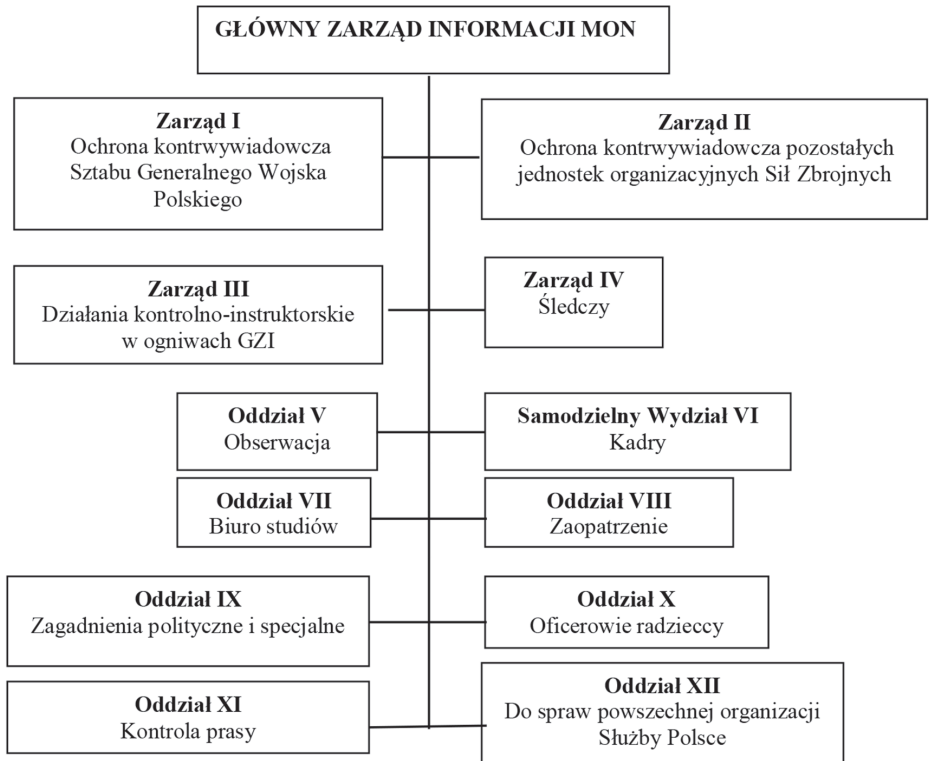
Po wprowadzeniu organizacji rządowej w maju 1952 r. struktura Głównego Zarządu Informacji MON przedstawiała się następująco:

- Zarząd I – ochrona kontrwywiadowcza Sztabu Generalnego Wojska Polskiego,
- Zarząd II – ochrona kontrwywiadowcza pozostałych jednostek organizacyjnych Sił Zbrojnych,

- Zarząd III – działania kontrolno-instruktorskie w ogniwach GZI,
- Zarząd IV – śledczy,
- Oddział V – obserwacja,
- Samodzielny Wydział VI – kadry,
- Oddział VII – biuro studiów,
- Oddział VIII – zaopatrzenie,
- Oddział IX – zagadnienia polityczne i specjalne,
- Oddział X – oficerowie radzieccy,
- Oddział XI – kontrola prasy,
- Oddział XII – ds. powszechnej organizacji Służby Polsce.

Schemat 4.

Zestawienie składu Głównego Zarządu Informacji Ministerstwa Obrony Narodowej

Źródło: opracowanie własne

W terenie podlegały mu Okręgowe Zarządy Informacji, przy dowództwach okręgów wojskowych i rodzajach wojsk – Marynarki Wojennej i Wojsk Lotniczych, oraz oddziały, wydziały i sekcje informacji w korpusach, dywizjach, brygadach, garnizonach, szkołach oficerskich i pułkach. W okresie funkcjonowania Zarządu Informacji Naczelnego Dowództwa Wojska Polskiego (ZIND WP), Kierownictwa Informacji WP oraz Głównego Zarządu Informacji (Wojska Polskiego/Ministerstwa Obrony Narodowej/Komitetu do spraw Bezpieczeństwa Publicznego) stanowiska szefów tych instytucji pełnili kolejno:

- płk Piotr Kożuszko – od lipca 1944 r. do 15 grudnia 1945 r.,
- płk Jan Rutkowski – od 15 grudnia 1945 r. do 25 kwietnia 1947 r.,
- płk Stefan Kuhl – od 25 kwietnia 1947 r. do 6 czerwca 1950 r.,
- płk Dmitrij Wozniesiński (p.o.) – od 6 czerwca 1950 r. do 1 kwietnia 1951 r. (płk D.W. pełnił dwa razy funkcję szefa, pierwszy raz jako czasowo pełniący obowiązki),
- płk Dmitrij Wozniesiński – 1 kwietnia 1951 r. do 21 grudnia 1953 r.,
- płk Karol Bąkowski – od 21 grudnia 1953 r. do 8 grudnia 1956 r.,
- płk Aleksander Kokoszyn – od 8 grudnia 1956 r. do 10 stycznia 1957 r.

Aleksander Kokoszyn (ur. 18 grudnia 1904 r. w Rubieżewicach, powiat Stołpce, zm. 24 stycznia 1979 r. w Warszawie), ślusarz, członek KPP, działacz PPR, generał brygady LWP, oficer PRL-owskich wojskowych służb specjalnych, m.in. szef Głównego Zarządu Informacji MON, a po likwidacji GZI i utworzeniu Wojskowej Służby Wewnętrznej pierwszy jej szef. Absolwent kursów NKWD w Smoleńsku, w 1942 r. pracował w tajnej drukarni PPR i GL w Warszawie wraz z żoną – Stanisławą Sowińską, aresztowany przez gestapo, trafił do obozu koncentracyjnego, w latach 1945–1946 zastępca szefa Wydziału Informacji Łódzkiego Okręgu Wojskowego, a do grudnia 1948 r. szef Wydziału I GZI WP, odpowiedzialnego za ochronę kontrwywiadowczą Instytucji Centralnych Ministerstwa Obrony Narodowej. Następnie w latach 1949–1956 pełnił funkcję zastępcy dowódcy Wojskowego Korpusu Górniczego. Jego zastępcą do spraw kontrwywiadu był płk Tadeusz Pietrzak, późniejszy komendant główny MO. 8 grudnia 1956 r. Kokoszyn zastąpił na stanowisku szefa GZI MON płk. Karola Bąkowskiego. Jako nowy szef miał za zadanie zreorganizować tzw. Informację Wojskową oraz oczyścić jej strukturę z oficerów, na których ciążyły zarzuty stosowania brutalnych metod

podczas śledztwa. Działania te w szybkim tempie doprowadziły do stworzenia nowej formacji, czyli Wojskowej Służby Wewnętrznej. Wraz ze zniesieniem KdsBP (na mocy zarządzenia nr 347 Prezesa Rady Ministrów z 28 listopada 1956 r.) organa Informacji Wojskowej zostały wcielone do MON, a organa Informacji Wojsk Wewnętrznych (tj. Wojska Ochrony Pogranicza i Korpus Bezpieczeństwa Wewnętrznego) do Ministerstwa Spraw Wewnętrznych (MSW). Na mocy zarządzenia nr 1 Ministra Obrony Narodowej z dnia 10 stycznia 1957 r. o powołaniu Wojskowej Służby Wewnętrznej (WSW) organa Informacji Wojskowej zostały zniesione. Aleksander Kokoszyn 14 stycznia 1957 r. stanął na czele nowej formacji (WSW). Kierował nią aż do listopada 1964 r., w międzyczasie awansując do stopnia generała brygady. W latach 1965–1967 był sekretarzem Komitetu Partyjnego Instytucji Centralnych MON, 1967–1970 prezesem Zarządu Głównego Związku Inwalidów Wojennych i Wojskowych PRL. W stanie spoczynku od 1970 r. W latach 1959–1968 zastępca członka KC PZPR (Królikowski, 2010, s. 97–200).

Jeżeli chodzi o wstąpienie do organów informacji (bez oficerów Armii Czerwonej), to wynika, że do służby informacji najwięcej, bo aż 490 (67%), oficerów wstąpiło w latach 1945–1946. Oznaczało to, że ta grupa o najniższych kwalifikacjach zdominowała korpus oficerski omawianej służby. Skutki tego widoczne są w korpusie oficerów informacji z 1955 r.

PODSUMOWANIE

Można stwierdzić, iż bezpieczeństwo państwa (Polski) uzależnione było od modelu zarządzania i funkcjonowania wojskowych służb specjalnych. Uzależnienie i podległość polityczna PRL wobec Związku Sowieckiego, które były widoczne na każdym kroku w powojennej Polsce, miały szczególne znaczenie zarówno w kierownictwie i strukturze administracyjnej Służb Specjalnych, w organach Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego, jak i w Informacji Wojskowej, które były od podstaw budowane na wzór i pod dyktando Moskwy. Zapanowała niepodzielnie jedna partia, tj. PPR, a później PZPR, „przewodnia siła narodu” z bratnimi, sojusznicznymi stronnictwami: Stronnictwem Ludowym i Stronnictwem Demokratycznym. Te właśnie partie, jak też LWP, stały się jednymi z głównych filarów systemu komunistycznego w kraju. Należy przypomnieć, że kierowniczym ośrodkiem LWP (Instrukcja NK/003/47 pkt 20. „Kadry oficerskiej rekrutującej się z krajowców można

powierzyć odpowiednie stanowiska pod warunkiem, że są tam już nasze służby specjalne”) było Biuro Polityczne KC PPR (PZPR). W latach 1944–1948 w jego skład wchodził: Bolesław Bierut (Dodatek specjalny IPN, 2009, s. 2), Jakub Berman, Hilary Minc, Marian Spychalski i Władysław Gomułka. To właśnie gremium podejmowało kluczowe decyzje w sprawie państwa i „ludowego” wojska, jak również w kwestiach doktrynalno-organizacyjnych w bardzo szerokim zakresie. Pod względem operacyjnym i strategicznym LWP podlegało Moskwie na „zasadach sojuszniczych” (Poksiński, Kochański, Persak, 2003, s. 14–18).

Literatura

- 45 zasad zniewolenia – Instrukcja NK/003/473, „Chicagowski Dziennik Związkowy – Zgoda. Wydział Weekendowy”. POLISH DAILY ZGODA, 1 września 1989 r.
- Cenckiewicz, S. (2011). *Długie ramię Moskwy*, Warszawa: Wydawnictwo Zysk i S-ka. ISBN 9788375068757.
- Dodatek specjalny IPN, „Niezależna Gazeta Polska”, Warszawa, 6 lutego 2009 r., s. 2.
- Drabik, R., Jarosz, R., Mroczek, M. (2009). *Siedmiu wspaniałych*, dodatek specjalny IPN „Niezależna Gazety Polska”, 6 lutego 2009 r., s. 2.
- Gontarczyk, P. (2003). *Polska Partia Robotnicza. Droga do władzy 1941–1944*, Warszawa: Wydawnictwo Fronda. ISBN 8391106349.
- Kopka, B. (2008). *System represji w Polsce 1944–1950*, dodatek historyczny IPN „Nasz Dziennik” 12/2008 (nr 19), s. 2.
- Królikowski, J. (2010). *Generałowie i admirałowie Wojska Polskiego 1943–1990*, t. 2: I–M, Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek. ISBN 978-83-7611-800-0.
- Nowa Encyklopedia Powszechna PWN* (2004), s. 242 (tom 7). Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Pietrow, N., Sierow, I. (2005). *Pierwszy przewodniczący KGB* [ros.], Moskwa. ISBN 5-85646-129-0.
- Poksiński, J. (1995). *Losy niektórych wyższych dowódców PSZ na Zachodzie i AK w Polsce powojennej*. W: S. Zwoliński (red.), *Naczelnicy Wodzowie i wyżsi dowódcy Polskich Sił Zbrojnych na Zachodzie*, Warszawa: Acta Politica.
- Poksiński, J., Kochański, A., Persak, K. (2003). *Kierownictwo PPR i PZPR wobec wojska 1944–1956*, Warszawa: Instytut Studiów Politycznych Polskiej Akademii Nauk. ISBN 8388490362.

- Polmar, N., Allen, T.B. (2000). *Księga Szpiegów, Encyklopedia*, Warszawa, s. 527. K.A.
- Potyrała, B., Szczegóła, H. (1997). *Czerwoni marszałkowie. Elita Armii Radzieckiej 1935–1991*, Zielona Góra: Wydawnictwo WSP im. Tadeusza Kotarbińskiego. ISBN 8386832231.
- Raport o działaniach żołnierzy i pracowników WSI oraz wojskowych jednostek organizacyjnych realizujących zadania w zakresie wywiadu i kontrwywiadu wojskowego przed wejściem w życie ustawy z dnia 9 lipca 2003 r. o Wojskowych służbach Informacyjnych w zakresie określonym w art. 67 ust. 1 pkt 1–10 ustawy z dnia 9 czerwca 2006 r. „Przepisy wprowadzające ustawę o Służbie Kontrwywiadu Wojskowego oraz Służbie Wywiadu Wojskowego” oraz o innych działaniach wykraczających poza sprawy obronności państwa i bezpieczeństwa Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej, Warszawa 2007, http://www.rodaknet.com/raport_wsi.pdf, dostęp: 12.04.2015.
- Rechowicz, H. (1977). *Bolesław Bierut: 1892–1956*. Warszawa: PWN.
- Słownik Biograficzny Działaczy Polskiego Ruchu Robotniczego* (1978), t. 1, Warszawa, s. 220.
- Smoliński, J. (1999). *Polskie władze państwowe i wojskowe na uchodźstwie*, Warszawa: KONJAN.
- Szwagrzyk, K. (2007). *Mordy sądowe w Polsce 1944–1956. Osiem tysięcy wyroków śmierci*, dodatek IPN „Rzeczpospolita”, „Najnowsza historia Polaków. Oblicza PRL” nr 4 z 4 grudnia 2007 r., s. 8.
- Terlecki, R. (2009). *Bezpieka, narzędzie terroru*, dodatek historyczny „Rzeczpospolitej” i Instytutu Pamięci Narodowej, *Triumf Komuny*, z 30 kwietnia–1 maja 2009 r., s. 6.
- Tkaczew, W. (1994). *Powstanie i działalność organów informacji Wojska Polskiego w latach 1943–1948. Kontrwywiad Wojskowy*, Warszawa: Wydawnictwo Bellona. ISBN 8311082723.
- Tochman, K.A. (2008), *Niezlomni i złamani*, „Nasz Dziennik”, IPN 10/2008(17).
- Tochman, K.A. (2007). *Słownik biograficzny cichociemnych*, t. 2, wyd. 2, Zwierzyniec – Rzeszów: Obywatelskie Stowarzyszenie „Ostoja” w Zamościu.
- Ważniewski, W. (2001). *Władza i polityka w Polsce – 1944–1956*, Siedlce: Akademia Podlaska. ISBN 8387088552.
- Wydawnictwo Edukacyjne WIKING 2005–2008, www.wiking.edu.pl/article.php?id=205, dostęp: 16.01.2012.
- Zaremba, Z. (1991). *Wojna i konspiracja*, Kraków: Wydawnictwo BOSZ. ISBN 8308023711.
- Żuławski, Z., Śliwa, M. (2000). *O ustroju społecznym i demokracji*, Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe. ISBN 8370594581.

Materiały archiwalne

Archiwum Akt Nowych, KC PZPR I/2, k. 245.

CAW, III-1, t. 390, k. 117.

CAW, 1812/92, t. 171.

CAW, Prot. 1780/90, t. 5, k. 28.

Zaświadczenie Zarządu Gminy w Zwierzyńcu pow. zamojskiego Nr 1325/47 z 6.08.1947 r.; Archiwum IPN w Poznaniu, 0038/12-18 z. 20, k. 4; Archiwum IPN w Warszawie, BU 00277/1116, t. 1-2.